

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

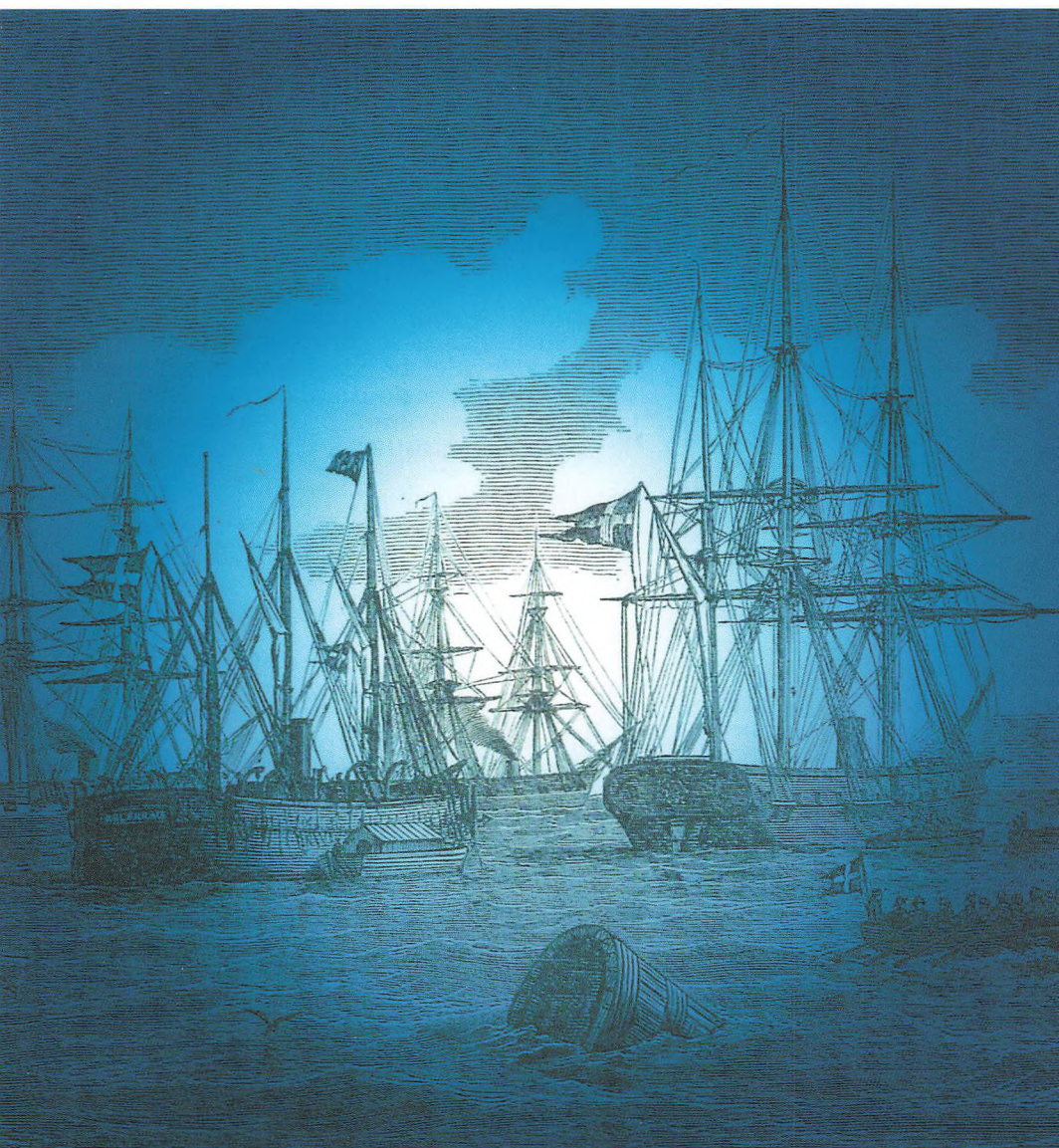
Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sønderjysk Månedsskrift

2 · 2018

Historisk Samfund
for Sønderjylland

Sønderjysk Månedsskrift

Udgivet af Historisk
Samfund for Sønder-
jylland i samarbejde
med Museum
Sønderjylland
og Kulturfokus

Pris for medlemskab
325 kr. årligt inkl. moms
og forsendelse.

Kontakt

Tlf. 74 62 46 83
hssdj@hssdj.dk
www.hssdj.dk

Redaktion

Lisette Juhl Hansen (ansv.)
Museum Sønderjylland
ISL-Lokalhistorie

www.msj.dk
Tlf. 24 22 43 60
ljh@msj.dk

Lennart Madsen
Museum Sønderjylland
- Arkæologi Haderslev

Elsemarie Dam-Jensen
Museum Sønderjylland
- Kulturhistorie Tønder

© Sønderjysk Månedsskrift og forfatterne

Omslagslayout
Headquarters

Layout
Tekst & Design

Tryk
Mohrdrück Tryk A/S
Aabenraa

I dette nummer

Et brev fra linjeskibet 'Skjold' - i krigen 1864 . . . 43
Gunnar Solvang tegner et personligt billede af krigen i 1864 på baggrund af Peder Madsen Dalgaard's eneste bevarede brev til familien.

Tre sønderjyske arkitekter og deres egne huse . . . 51
Helge C. Jacobsen skriver om arkitekterne Lauritz P. Aakjær fra Rødding, Jep Fink fra Aabenraa og Peder Gram fra Haderslev.

Sønderborg Havn 1600-1800. 58
Christian Bo Bojesen beskriver igen havnen i Sønderborg. Denne gang handler det om havnens historie i perioden fra 1600-1800.

Grænselandskronik. 67
Jørn Buch har læst grænselandets aviser igennem og videregiver historier bl.a. om kommunal- og regionsrådsvalget, den forlængede grænsekontrol og opsætningen af de tosprogede turisttavler ved motorvejen.

Det sker i Museum Sønderjylland. 78
Museumsassistent Lotte Tønder Gotthardsen fortæller om de nye udstillinger på Kunstmuseet i Tønder.

Bagsiden om forsiden 80
Museumsinspektør René Rasmussen skriver om flåden under de slesvigske krige.

Forsidebilledet:

Danske orlogsskibe på Københavns Red. På illustrationen ses bl.a. panserskibet 'Rolf Krake' og til venstre linjeskibet 'Skjold'. Illustrationen er farvelagt til formålet. Den originale udgave fra Rigsarkivet kan ses på: www.flickr.com/photos/statensarkiver.

Et brev fra linjeskibet 'Skjold' - i krigen 1864

Af Gunnar Solvang

ET PERSONLIGT "krigsbillede" tegnet på baggrund af Peder Madsen Dalgaards eneste bevarede brev til hjemmet få dage før afslutningen af krigen i 1864, hvorunder han gjorde tjeneste ombord på linjeskibet 'Skjold'. Brevet flettes her ind i den lidt større sømilitære sammenhæng, som 'Skjold' var involveret i under krigen.

"Kjære Forældre og Sødskende. Jeg har modtaget eders Brev af 14. Juni og det glæder mig at erfare, at alle ere friske og lever godt men jeg undrer mig over at I ikke har fået de 2 sidste Breve jeg skrev den 10. og 18. Juni men jeg haaber I har faaet dem nu. Jeg har nu i flere Dage haft Overlæg til at skrive, men jeg har jo ikke villet, før jeg fik at vide enten vi fik Krig eller Fred".

Med disse ord indleder den 28-årige Peder Madsen Dalgaard den 26. juni 1864 sit 17. brev hjem til forældrene på Dalgaard i Fjaltring. Han befinder sig ombord på linjeskibet 'Skjold' under krigen i 1864; det er blot tre dage før den preussiske hærs overgang til Als og dermed krigens snarlige afslutning.

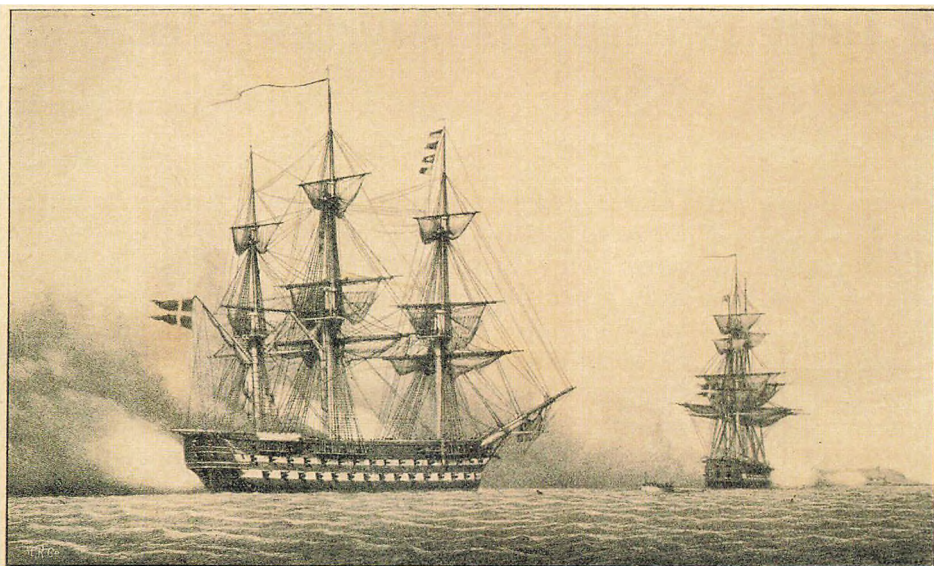
Meget var gået forud i krigen, også på 'Skjold', hvorfra P. Dalgaard - som han senere i livet blev kaldt - skrev sit brev. Efter brevets nummerering at dømme har han givetvis rapporteret flittigt hjem om livet og hændelserne ombord til sine forældre og søskende. De levede på Dalgaard i Fjaltring ved

Lemvig, det lille kyst sogn, som lå på kanten ud til Vesterhavet. Faderen, Ole Madsen, var ved siden af at drive sit landbrug tillige stedets strandfoged. Familiens nære tilknytning til Vesterhavet betød også, at de to af brødrene fra gården - Peder og den fire år yngre bror Ole - var indrulleret i søværnet og som sådan deltog i krigen. Peder som nævnt på 'Skjold' og Ole på linjeskibet 'Frederik VI', som var et sejlskib.

Østersøeskadren hvori 'Skjold' indgik

Allerede i vinteren 1863 var den danske flåde i forventning om en forestående krig begyndt at krigsudruste sine skibe, hvilket endnu ikke var nået at blive tilendebragt før krigsudbruddet den 1. februar 1864. Flåden blev opdelt i to eskadrer i Østersøen. Én i den vestlige del, der havde til opgave at støtte hærens operationer i Sønderjylland, og én i den østlige del til at blokere de tyske havne og dermed hindre den prøjsiske flåde i at gribe ind i kampene i Sønderjylland. Senere oprettedes en Nordøsteskadre, hvori 'Skjold' indgik fra den 5. februar 1864, med orlogskaptajn J.P.F. Wulff som chef på linjeskibet, der efter en ombygning i 1861 foruden sejl var blevet udstyret med en dampmaskine og skrue - heraf skibets betegnelse "linjeskrueskib".

Skibets armering bestod af 30 stk. 30-punds kanoner på underste batteridæk og 20 stk. 30-punds kanoner og

Udklip med motiv fra Treårskrigen i 1848-50, hvor linjeskibet 'Skjold' ses sammen med fregatten 'Gefjon'.

otte riflede 18-punds kanoner på øverste batteridæk samt seks lette glatløbende 18-punds kanoner på vejr-dækket, i alt 64 kanoner. Kun otte af skibets 64 kanoner var imidlertid moderne riflede kanoner, da flåden op til krigsudbruddet havde store vanskeligheder med at fremskaffe tilstrækkeligt moderne riflet skyts. Skibets 18-punds kanoner var endda ældre glatløbende kanoner, der som en nødløsning var blevet opboret med riffelgange.

De riflede kanoner var betydeligt mere præcise på lange afstande end de traditionelle glatløbende kuglekanoner, og desuden kunne de skyde med spidsgranater fyldt med krudt, der var mere pålidelige end de sprænggranater, som de glatløbende kanoner kunne affyre.

Træfningen ved Rügen den 17. marts 1864

Allerede 17. februar var 'Skjold' blevet beordret til Als for at dække sydsiden af øen. 'Skjold' opholdt sig på sin station ud for Kegnæs indtil den 8. marts, hvorefter det sluttede sig til den netop oprettede Østersøeskadre, som krydsede i Østersøen for at forhindre den preussiske eskadre i Swinemünde ved Rügen i at stikke til søs. Hårdt vejr forhindrede imidlertid 'Skjold' i at nå eskadren før den 17. marts om formiddagen.

Nu ville skæbnen, at chefen for Swinemündeeskadren, kaptajn Jachmann, netop denne dag forsøgte at bryde den danske blokade med henblik på at flytte eskadren længere vestpå for dér bedre at kunne understøtte den prøjsiske hærs operationer i Sønderjylland. Skibets kaptajn stod klokken halv otte om morgenen ud fra

Swinemünde med kurs nordpå i frontorden. Eskadren bestod af de to skruekorvetter 'Arcona' armeret med 28 kanoner og 'Nümphe' med 17 kanoner, hjuldampere 'Loreley' med fire kanoner samt seks kanonbåde.

Da 'Skjold' omkring kl. 10 om formiddagen ankom til Østersøeskadren, gik man straks i gang med at læsse kul til skibets dampmaskine. Klokken 14.30 hejste linjeskibet 'Sjælland' signal for "Klart Skib", og den danske eskadre stod herefter sydover i kølvandsorden med 'Sjælland' forrest. Kort efter begyndte de første skud at falde.

'Skjold' kunne på grund af sin plads bagerst i linjen kun beskyde fjenden fra sine bovporte, hvorfor den aldrig blev alvorligt engageret i træfningen.

Ombord på 'Sjælland' var situationen dog en ganske anden. Skibet blev i starten af træfningen kraftigt beskudt fra både 'Arcona' på styrbordsside og 'Nümphe' på bagbordsside.

Efter en kort skudveksling drejede den prøjsiske eskadre tilbage mod syd; træfningen udviklede sig herefter til en retrætefægtning, hvor de danske skibe forgæves forsøgte at indhente de lidt hurtigere prøjsiske skibe. Omkring klokken 16.45 var de to eskadrer uden for effektiv skudafstand af hinanden, og omkring klokken 20.00 var de tyske skibe nået tilbage i sikkerhed i Swinemünde.

'Sjælland' havde i kampen lidt tab med tre dræbte og 19 sårede, mens ingen mand ombord på 'Skjold' var blevet ramt. Skaderne på 'Skjold' beløb sig kun til lidt overskudt rigning og mærker efter enkelte granatsplinter. På prøjsisk side udgjorde tabene fem døde og otte sårede.

Fra 17. marts til våbenstilstanden 25. juni

Træfningen den 17. marts var den eneste gang, at Swinemündeeskadren prøvede at bryde den danske blokade. Blokadetjenesten på skibene fik herefter en relativ ensformig karakter. Den 27. marts forsøgte man forgæves at aflevere en blokadenotifikation i Swinemünde, og den 5. april mistede 'Skjold' under et stormvejr et anker og en ankerkæde, som det dog senere lykkedes at bjerge igen. Ellers for-

Peder Madsen Dalgaard ca. 1869.

Ole Dalgaard, der gjorde tjeneste ombord på 'Frederik VI' som nr. 528. Han modtog Dannebrogordenen i 1927 for sin deltagelse i redningsvæsenet.

løb resten af krigen forholdsvis begivenhedsløst for 'Skjold'. Ud over træningen ved Rügen var 'Skjold' under krigen kun involveret i to skudvekslinger på lang afstand med prøjsiske skibe, men uden at kombatanterne ramte hinanden, eller der forekom nogen skader.

Efter stormen på Dybbøl 18. april og den danske hærs tilbagetrækning til Als fulgte en våbenstilstand frem til 25. juni, hvor der foregik forhandlinger mellem de stridende parter i London. På 'Skjold' forholdt man sig i mellemtiden afventende frem til den 26., hvorom P. Dalgaard i brevet skriver:

"Vi har ligget ved Langeland i den sidste Tid, men i Gaar gik vi derfra og vidste ikke hvor vi skulle hen, før vi var halvveies ved Svinemünde, thi det var midtvej der vi skulle hen, jeg troede næsten vi skulle have været til København, men jeg fik snart en anden Tro.

Da jeg ser Prinsessernes Kystflag ligger vi stille og jeg troede snart vi havde faaet Fred, og de fleste her ombord var ogsaa vis derpaa, men saa kom der et Dampskib fra København med Ordre, at Blokaden skulle begynde igen, og vi skulle slaas til sidste Mand."

En anden menig ombord beskriver forholdene på 'Skjold' under blokadetjeneste således:

... "Tonen ombord var for officerernes vedkommende, dog med enkelte undtagelser, rå og brutal ... dog vovede ingen at lægge hånd på nogen indrulleret mand ombord ... Det skal også siges til officerernes ros, at der ombord blev sørget for, at mandskabet ved den stadige ensformighed, som blokaden medførte, ikke henfaldt til grublerier. Musikken blev således hver aften beordret til at spille op til dans, og hver lørdag aften blev der serveret punch".

Ventetiden og usikkerheden om krigens udfald har givetvis været tryk-kende for alle ombord på skibet. Ordren om atter at berede sig på at genoptage søkrigen afspejler sig da også i P. Dalgaards brev, hvor han fortsætter:

"Dette gjorde et dybt Indtryk paa mig, at vi skulle til at kriges paany, da det vist vil blive haardere Kamp end sidste, og jeg kan næsten ikke vente at komme levende Hjem mere, og jeg ved ikke hvordan det vil gaa med Jylland, dersom Fjenden kommer derned, men jeg vil haabe til det Bedste, og Gud raader endnu, maaskee der endnu kan blive Fred før vi venter det. Jeg forstaar ikke hvad der kan bevæge Danmark til at slaas, da jeg synes ikke de kan gjøre noget til Lands, og kan vi gøre lidt til Søes, saa skal Fjenden nok hævne det igjen paa Landet, men jeg ville ønske at de vil besøge Sjælland og Kjøbenhavn istedetfor Jylland; thi det er Kjøbenhavnerens Skyld, at der ikke kan blive Fred, de sidder Hjemme ved eet Thevandsbord og siger vi vil slaas til sidste Mand, men de skulle bare selv med".

P. Dalgaards ræsonnement om krigen, dens baggrund, sandsynlige udfald og især de politiske lederes rolle i beslutningsprocessen viser, at selv menigmand - "folket" - kunne indse det tåbelige i den danske krigsførelse mod en overlegen fjende. Men så vender han sig mod det hjemlige

med bekymringer om dagligdagen på gården og omsorg for, hvorledes det skal gå med den manglende arbejdskraft, idet mange unge jo var borte og med i krigen:

"Kjære Forældre, jeg troede jeg skulle have kommet Hjem og hjælpe Eder med Høsletten, men det gaar nok ikke saa, og det gør mig meget Ondt. Havde Ole endda været Hjemme, det ville glæde mig meget, men Daniel alene, og der er vel faae Fremmede at leie, det er en Tanke der mest staar for mig".

P. Dalgaards tanker er også hos broderen Ole, der befandt sig ombord på 'Frederik VI', som han i skrivende stund ikke vidste, hvor befandt sig. Ud fra en berettiget frygt for krigens udfald og for hvorledes det evt. skal gå ham, retter han sig nu følelsesmæssigt mod familien, om end han også har bevaret troen på, at flåden nok skal klare sig mod fjenden:

Peder Dalgaard, der gjorde tjeneste ombord på Linjeskibet 'Skjold' som nr. 489. Senere strandfoged og gårdejer på Nørrebro i Fjaltring.

“Kjære Forældre og Sødskende, maaske det er sidste Brev jeg skriver til Eder, det ved jeg ikke, Gud ved det alene, men saa beder jeg dig, kjære Fader vær ikke bedrøvet, og du kjære Moder græd ikke, og I mine Sødskende store og smaae, sørg ikke, dersom jeg dør da gaar jeg til Gud i Himlen, hvor der ingen Sorg er mere, og jeg vil bede Gud, at Fjenden ikke skal besøge Eder, at I maa leve i Fred og Ro, alle eders Livs Dage, og at vi omsider kan samles i Evigheden; men I skal ikke være bedrøvet for mig endnu, jeg har det godt og vi kan ikke vide, hvad der kan ske endnu naar vores Flaade bliver samlet saa kan den maaskee forskrække Prøjerne noget og jeg troer ikke den bliver saa vidt spredt som den var sidst, for der skal nok ingen i Nordsøen, der ligger nogle af dem

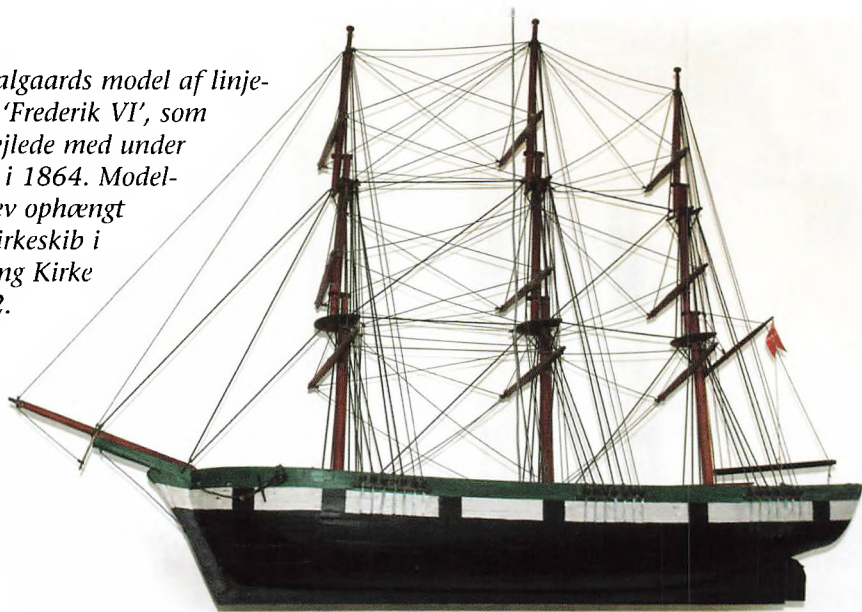
i Kattegat, og naar Fjenden kommer fra den Side, saa tager de Flugten til os, og her ligger ‘Sjælland’, ‘Skjold’, Dampskibet ‘Dannebrog’, Korvetten ‘Dagmar’, Dampskibene ‘Fylla’ og ‘Hekla’, og der kommer vist flere. Fregatten ‘Jylland’ ligger oppe ved Danzig, hvor ‘Frederik VI’ er, ved jeg ikke thi jeg har ikke faaet Brev fra Ole siden 4 Juni, men jeg skriver snart til ham”.

P. Dalgaard slutter brevet med sine hilsner, der også omfatter de forskellige derhjemme i lokalsamfundet, hvilket for de fleste af det indkaldte mandskab jo var deres primære verden, og de derfor naturligt refererede til, alt mens de nødtvunget udførte deres krigstjeneste ombord på flåden:

Ole Dalgaard med den færdigbyggede skibsmodel af linjeskibet ‘Frederik VI’ i 1922.

Ole Dalgaards model af linjeskibet 'Frederik VI', som han sejlede med under krigen i 1864. Modellen blev ophængt som kirkeskib i Fjaltring Kirke i 1922.

“Hermed vil jeg sende min Skrivelse for denne Gang med mange venlige Hilsner til Eder alle, og jeg beder Eder at hilse mine Venner og Bekjendteer fra mig, hils Morten Christian Skrædder at jeg har modtaget hans Brev, naar jeg faaer bedre Tid skal jeg nok skrive ham til igjen, men maaske at Fjenden kan besætte Kjøbenhavn saaledes at der ingen Breve kan komme enten frem eller tilbage og da vil Tiden først blive mig lang. Dermed Farvel og Levvel Eders troe til Døden hengivne Søn og Broder - Peder Madsen Dalgaard 17d. Brev”.

Krigens afslutning

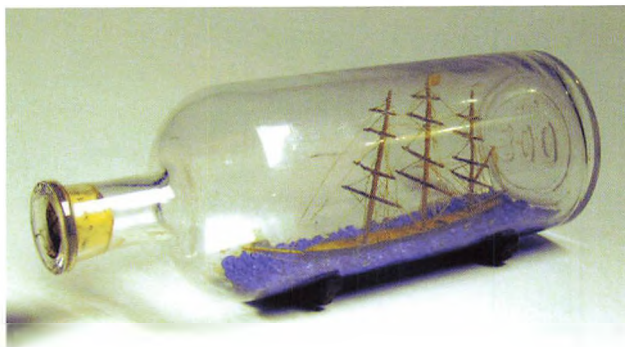
Tre dage efter, at P. Dalgaard havde sendt sit brev fra 'Skjold', var krigen slut. Resultatet af nederlaget gled efterfølgende over i “den anden våbenhvile” efterfulgt af fredsforhandlingerne i Wien med indgåelse af fredstraktaten, underskrevet den 30. oktober 1864. Udfaldet blev som bekendt

afståelsen af Sønderjylland til de sejrende magter.

Ved krigens afslutning blev linjeskibet 'Skjold' beordret tilbage til København, hvor man strøg kommandoen den 26. november. Krigen i 1864 skulle vise sig at være sidste gang, 'Skjold' blev udrustet til tog. Skibet blev solgt til ophugning i England i 1876.

Efter at P. Dalgaard var blevet hjemsendt i god behold, genoptog han sit daglige liv på gården hjemme i Fjaltring, hvor han bl.a. også deltog i redningsarbejdet på kysten. Han blev gift og stiftede familie i 1869 og købte gården Nørrebjerg - nabogården til Sønderbjerg, hvorfra politikeren Christen Berg kom.

P. Dalgaard forbedrede den forsømte gård og dens landbrug, og han blev som flere af den nye tids foregangsmand entreprenør og igangsætter på en række områder i sognet. Ved siden

Tremasters sejlskib bygget i en flaske af Peder Dalgaard. Det har ikke været muligt nærmere at bestemme skibet. Flaske-skibet er i privat eje.

af hvervet som strandfoged var han med i redningsvæsenet, var forbjergger i det nyoprettede bjergelav, han etablerede et dykkerlav, oprettede sognets sparekasse, ligesom han involverede sig i en række af sognets andre offentlige hverv. To gange af seks år sad han i sognerådet, de tre af årene hver gang som formand.

Broren Ole Dalgaard, der havde været ombord på 'Frederik VI', var ved krigens afslutning med til at evakuere de danske soldater fra Als, hvor tropperne blev indskibet ved Kegnæs og i første omgang bragt i sikkerhed på Fyn og sidenhen hjemsendt. Også han vendte uskadt hjem efter krigen, købte sig en gård og etablerede familie. Og som sin bror var han virksom i kystens redningsvæsen.

Både Peder og Ole modtog erindringsmedalje og fik i 1914 hædersgaven for deres krigsdeltagelse. De var begge fingersnilde og lavede mange hjemmegjorte ting til hjemmet i deres respektive huggehus og lille smedje. Ole syslede bl.a. med at bygge skibsmodeller, han lavede i 1922 en model af 'Frederik VI', som han havde sejlet med under krigen. Skibet blev i 1922 ophængt som kirkeskib i Fjaltring Kirke, hvor det stadig kan ses.

Peder, der i øvrigt som ung også havde arbejdet som tømrer, slog sig på de større opgaver så som forbedring af gårdens bygninger og opførelse af et nyt stuehus. Hvortil han selv fremstillede alle vinduer, døre, gulve, loft og paneler samt husets øvrige træinventar og møbler. På det søværts område blev det dog - i modsætning til Ole - ikke til det store, han nøjedes med at bygge et skib i en flaske. Som strandfoged havde han også nok at se til sammen med alt det andet, der fulgte med de forskellige hverv - helt frem til hans død i 1919.

Brevet fra 'Skjold' blev gemt blandt andre papirer sammen med P. Dalgaards lommebøger, breve og optegnelser om strandinger og meget andet fra et langt og aktivt liv i Fjaltring. ■

Kildemateriale

Brevet fra Peder Madsen Dalgaard, Skjold d. 26.6. 1864. Privateje, Svend Bjørk, Henning F. Kiær. og J.W. Norrie: *Krigen 1864*. Kbh. 1968.
Søren Düwel: *Skruelinjeskibet Skjold*. *Mari-timhistorisk Tidsskrift* 45. Årg. Nr. 1 2012.
Peter Petersen Fræhr: *Oplysninger om bedstefars krigsdeltagelse i 1864*. Web.
Halfdan Barfod: *Vor Flaade. Fortid og Nutid*, bd. 2. 1942.

Tre sønderjyske arkitekter og deres egne huse

Af Helge C. Jacobsen

I NOVEMBER 2016 blev villaen, Møgel-mosevej 3 i Rødding, fredet. Det var arkitekten Lauritz Petersen Aakjærs egen bolig.

Denne fortjente fredning af en af Røddings smukkeste bygninger giver anledning til at skrive om tre arkitekter, der var kolleger og gode venner. Lauritz P. Aakjær fra Rødding, Jep Fink fra Aabenraa og Peder Gram fra Haderslev. De havde det til fælles at være født i Nordslesvig og blive uddannet og være virksomme i hjemstavnen før Genforeningen. Desuden var de alle tre stærkt dansksindede.

Deres virke faldt i en brydningstid for arkitekturen. I slutningen af det nittende århundrede bredte der sig blandt arkitekter i Nordeuropa og dermed også i Tyskland og Danmark en utilfredshed med historicismen, der var den stilart, der havde præget alt byggeri, siden midten af århundredet. Historicismen var en arkitekturform, hvor man frit brugte og blandede elementer fra tidligere historiske arkitekturperioder. Man kunne nemt og uhæmmet placere dekorationer fra gotik, renaissance og barok på samme bygning. Når fantasien gik højest blev resultatet en voldsom stærk nationalromantisk udformning. De unge arkitekter i slutningen af det nittende og i begyndelsen af det tyvende århundrede fandt ikke disse bygninger charmerende, de mente, at arkitekturen var blevet uren og uklar ved at have fjernet sig fra den oprindelige lokale, regionale

eller nationale byggestil. Et populært slogan på denne tid lød: "Ud med Italien - leve Møgeltønder!", for det var hovedsageligt i Vestslesvig, at man søgte og fandt inspiration til de nye tanker.

Omkring år 1900 blev der i mange byer i den preussiske provins Slesvig-Holsten stiftet foreninger, der havde til formål at bevare naturen, smukke landskaber og gamle egnstypiske bygninger. Ud af disse foreninger opstod der 'Baupflegevereine', altså foreninger der havde til formål at arbejde for et smukkere byggeri og en arkitektur, der var inspireret af egnens gamle byggeskik. Den første forening i Nordslesvig blev i 1908 stiftet i Tønder, året efter blev den næste stiftet i Haderslev med Peder Gram som medstifter. Første opgave for disse foreninger var at åbne folks øjne for den gamle bygningskultur i hjemstavnen. Der blev fotograferet og lavet opmålinger, og gennem bøger, trykte tegninger og kurser påvirkedes lokale bygmestre og arkitekter til at opføre bygninger i hjemlig byggestil.

Det lykkedes over al forventning. Efter få år blev der i Nordslesvig stort set kun opført bygninger i hjemstavnsstil, hvis huse altid var velproportionerede og gennemarbejdede, stærkt præget af grundige studier af den lokale byggeskik. De er oftest opmuret i røde håndstrøgne teglsten med fint forarbejdede stik og murværksdetaljer. Gavlkviste forekommer ofte. Bygningerne har jævnlige

L. P. Aakjærs smukt pyntede villa på Møgelmosevej i Rødning.

hvidkalkede gesimser. Tagene er teglhængte med røde eller blådæmpede vingetegl. Døre og vinduer er hvidmalede, og vinduerne er opsprossede. Det er bemærkelsesværdigt, at det ved mange af hjemstavnstilens bygninger er umuligt at skelne mellem dansk og tysk byggeri. Det nationale blev ikke fremhævet. Selvom hjemstavnstilens arkitektur var et opgør med historicismen, kan man i langt de fleste af stilens bygninger finde stærke elementer af barok, klassicisme og senklassicisme.

Også de unge københavnske arkitekter og arkitektstuderende, der senere var med til at etablere foreningen 'Bedre Byggeskik' i Danmark, lod sig inspirere af Vestslesvig og Møgeltønder. De drog til slotsbyen med omegn for akkurat som de tyske arkitekter at lære den vestslesvigske byggeskik at kende ved at fotografere og opmåle de mange huse og gårde.

Danskerne var af den opfattelse, at det var i Vestslesvig, man kunne finde oprindelig dansk byggeskik. Dermed blev Møgeltønder både inspirationskilde for den slesvig-holstenske hjemstavnstil og den danske Bedre Byggeskik. Hvor meget de to arkitektkredse kendte til hinanden, vides ikke.

I Danmark etablerede de unge arkitekter i Akademisk Arkitektforening i 1907 'Tegnehjælpen', der tilbød hjælp til bygmestre og ubemidlede bygherrer med henblik på endelig udformning af mindre byggeri, således at disse kom til at fremstå i en smuk og hensigtsmæssig arkitektur, der passede med egnens oprindelige byggeskik. Tegnehjælpen udviklede sig til foreningen Bedre Byggeskik, der blev stiftet i 1915 af bl.a. arkitekterne Ivar Bentsen, P. V. Jensen-Klint, Martin Nystrup, Hack Kampmann, Poul Baumann, Poul Holsøe, Harald

Nielsen og Carl Brummer. Foreningens formål var at styrke traditionelt byggeri med ny, smuk og veltilpasset arkitektur samt med det enkle solide danske håndværk. De tre dansksindede sønderjyske arkitekter kendte foreningen, mange af disse arkitekter samt deres bygninger.

Ved Sønderjyllands genforening med Danmark i 1920 ophørte man med at bruge termen hjemstavnstil. Fra da af brugte man betegnelsen Bedre Byggeskik, og man lod sig i endnu stærkere grad inspirere af foreningens virke og tidsskrift. Idealet for et hus opført i Bedre Byggeskik var, at det skulle være enkelt, hjemligt og smukt som de gamle huse, man skulle følge den "danske" byggetradition. Der skulle bygges fornuftigt og i god kvalitet uden unødige fordyrelser, men i solide materialer og med en god håndværksmæssig indsats. Lidt pynt måtte der godt være på bygningerne, så man fortsatte til helt op i trediverne med at påføre elementer inspireret af bl.a. barok og klassicisme.

Bedre Byggeskik er kendetegnet ved præcist proportionerede enkle og sluttede grundformer, for villaens vedkommende oftest kvadratisk eller rektangulær, og der skulle være en klar sammenhæng mellem indretning, udseende og materialevalg. Man reducerede byggeomkostningerne ved at udnytte husets volumen bedst muligt. Derfor var tagetagerne altid udnyttet fra begyndelsen. Facadeudtrykket er som regel taktfast og enkelt med gennemgående vandrette og lodrette linjer. Af dekorative elementer ses ofte gesimsbånd og markering af hoveddøren. De halvvalmede tage er lagt i tegl, vinduerne

er oftest hvidmalede krydssprossede dannebrogsvinduer; og det var ret udbredt med "ekstra" bygningsdele som f.eks. en frontkvist, en karnap eller et udskud. Endvidere var der ofte bygget en mindre længe til på husets bagside. Sidelængen blev indrettet med bryggers og baggang og fik en udformning, der passede til husets hovedform. Stakit og låge blev også tegnet af arkitekten, og materialevalget var hvidmalet træ.

Når man læser beskrivelserne af henholdsvis slesvig-holstensk hjemstavnstil og Bedre Byggeskik, ser man nemt lighederne. Det var derfor ikke vanskeligt for de tre herrer efter Genforeningen at skifte over til dansk byggestil.

Men hvem var de? Den ældste var Jep Fink, der i 1882 blev født i Stubborn i Aller sogn. Efter sin uddannelse til tømrer, kom han på højskoleophold på Vallekilde Håndværkerskole, hvor Andreas Bentsen var forstander. Forstanderens søn, arkitekten Iver Bentsen, der var medstifter af Bedre Byggeskik, var periodevis lærer på skolen. Jeg har ikke kunnet finde optegnelser eller beskrivelser af, hvad pensum på Vallekilde var, men der findes en erindringsbeskrivelse af undervisningen på Vestbirk Højskole. I vinteren 1908-09 blev der på håndværkerlinjen hver dag undervist fire timer dagligt i geometrisk tegning, frihåndstegning, projektionstegning og fagtegning. Derudover kunne håndværkereleverne vælge fag, som højskolens øvrige elever blev undervist i. De valgte ofte fysik, regning, skrivning, bogføring, landmåling, nivellering og nogle almenoplysende fag.

Efter et par vintersemestre på Vallekilde var Jep Fink klar til at virke. I

1907 kom han til Aabenraa, hvor han dels etablerede egen tegnestue og sammen med sin bror etablerede byggefirmaet Brdr. Fink. Alle Finks bygninger er tegnet først i hjemstavnsstil og senere i mere rendyrket Bedre Byggeskik. Som Aakjær og Gram tegnede Fink villaer, stuehuse, mejerier, forsamlingshuse, præstegårde, skoler, gårde og husmandssteder. Man finder Finks smukke bygninger over alt i Sønderjylland. Finks meste markante bygninger blev opført i Aabenraa, af dem kan nævnes nummer 10, 12 og 17 på H.P. Hanssensvej samt det nu nedrevne højspændingsværk på havnen.

I 1925 blev hans egen bolig med tegnestue 'Bygebjerg', Jørgensgård 58 i Aabenraa færdig. Det var et stort hus på 247 kvadratmeter liggende på

skrånende grund. Mod vejen ligner bygningen et trefløjet anlæg, hovedbygningen på én etage med høj udnyttet tagetage og to lavere sidefløje. På grund af havesidens meget høje kælder syner huset fra haven som et hus på to etager. Soklen er sat med kløvet granit, huset er opført i håndstrøgne røde sten, og taget er tækket med blådæmpede vingesten. Huset står i nøgttern Bedre Byggeskik, dog har Fink vanen tro tegnet hoveddøren i en fantastisk barokudformning.

Hadde bygningen været velbevaret, ville den have været et oplagt fredningsemne. Men der er desværre sket store ændringer. Der er frasolgt flere grunde fra den oprindeligt store matrikel, så huset opleves som værende

Alle Finks tegninger til den store villa kunne rummes på ét ark.

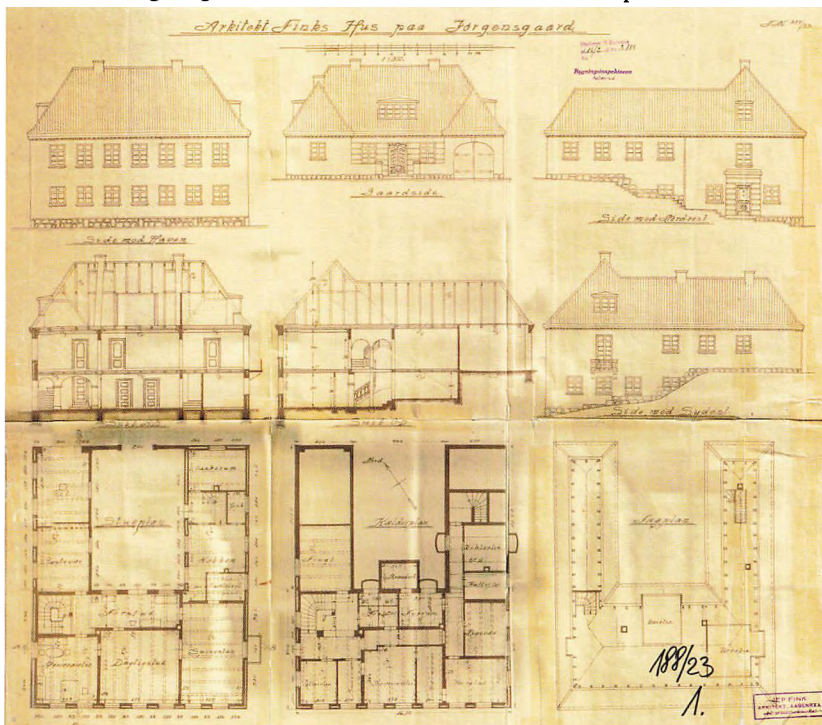

Foto: Ukenedt fotograf, Museum Sønderjylland.

Familiens dejlige læfyldte opholdsterrasse i det trelængede anlæg. Bemærk hoveddøren, som Fink har givet en udformning i nybarok.

klemte. Der er opført utilpassede mindre bygninger i form af garage og værksteder lige over for hovedindgangen. Det blådæmpede tag er erstattet af røde teglsten, og trævinduerne er udskiftet med plastikvinduer. Men bygningen står til at redde. Selve bygningskroppen står uændret, tagkonstruktionen er den oprindelige, vinduesåbningerne er de samme, de fine yderdøre er bevarede, og haveanlægget kan genoprettes, dog i mindre udstrækning. Finks fine bygning står og venter på en behjertet sjæl.

Næstældst var Laurids P. Aakjær, der blev født 1883 i Vester Lindet. Efter overstået læretid som murer uddannede han sig til arkitekt på den tekniske skole i Eckernförde. Hvis ikke man som Jep Fink foretrak at få sin uddannelse på en højskole i Danmark, var den af sønderjyderne mest søgte bygmesterskole før 1920 den byggetekniske højskole i Eckernförde. Uddannelsen på en byggeteknisk

højskole tog normalt 2 til 2,5 år fordelt over fire-fem vintersemestre. Om sommeren blev der arbejdet på byggepladser for at tjene til uddannelsen. For at blive indskrevet på en byggeteknisk højskole krævedes et svendebrev eller bevis for, at man var under uddannelse. Man blev undervist i matematik, geometri, fysik, statik, mekanik, materialelære, bygningskonstruktion, bygningsindretning, prisberegning, byggeplanlægning, bogføring, landbrugsbygninger, frihåndstegning, arkitektur og form-lære, arkitekturtegning, opvarmning, ventilation samt anlægs- og entreprenøropgaver. På skolen fik man under vejledning træning i at tegne. Tegningerne bragte man med hjem, og de var sammen med foreningen Bedre Byggeskiks tegnevejledninger samt Baupflegebevægelsens instruktive hæfter og bøger grundlag for ens fremtidige virksomhed. Efter skolegangen kaldte man sig bygmester,

Peder Grams villa med tegnestue i kælderen. I dag er bygningen bolig for den tyske sognepræst i Haderslev Domsogn.

hvis man drev en byggevirksomhed. Arbejdede man alene med projekteringsarbejde kaldte man sig oftest arkitekt. Kun få fortsatte efter højskolen med en akademisk arkitektuddannelse.

Efter eksamen i Eckernförde var Aakjær i et par år ansat som arkitekt på en tegnestue i Hamborg. I 1909 oprettede han virksomhed som arkitekt, bygmester og byggematerielforhandler i Rødding. Han fulgte meget hurtigt de nye moder og tegnede sine bygninger i hjemstavnsstil. Efter 1920 blev hans arbejde stærkt påvirket af Bedre Byggeskik. I sine 40 år som arkitekt udførte han tegninger til ca. 350 bygninger. Med sine villager, stuehuse, præstegårde, skoler, alderdomshjem, forretningsejendomme, vandtårne og mejerier, næsten

alle beliggende i det tidligere Haderslev Vesteramt, kom han til at præge denne regions byggeri markant.

Hans virksomhed kom hurtigt i god gænge. Allerede efter tre år opførte han en passende bolig med tegnestue og kontor på over 200 kvadratmeter samt udnyttet loftsetage og sidelænge i samme stil som hovedhuset. Den smukke bygning er opført i røde håndstrøgne sten og tækket med røde vingetegl. Soklen er opmuret, og gesimserne er hvidkalkede. Aakjær har uden tvivl været både påvirket af både hjemstavnsarkitekturen og den spirende danske Bedre Byggeskik arkitektur med stærke referencer til barokken. Yderdørenes håndværksmæssige og æstetiske kvaliteter refererer ligeledes klart til barokken. Inde i huset finder man de oprindeli-

ge gulvbelægninger, fine og smukke snedkerdetaljer i det inventar, Aakjær tegnede til huset, gruekedlen i bryggerset og meget mere. Det er en lykke, at den autentiske bygning stadig eksisterer og blev fredet.

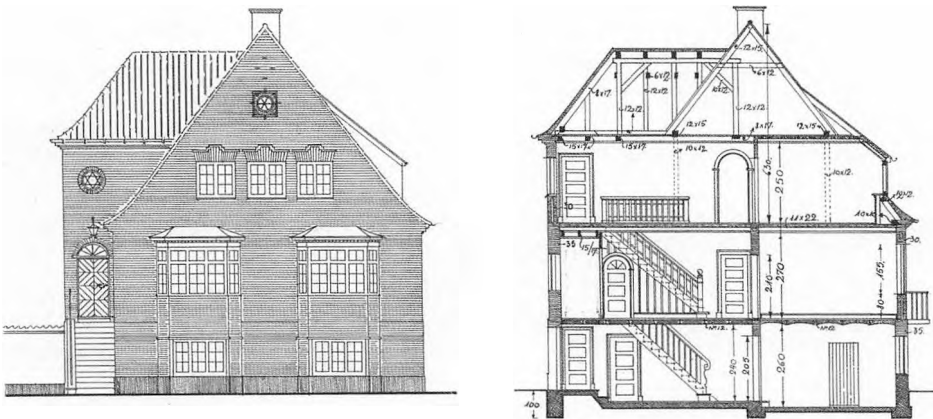
Yngst var Peder Gram, der blev født 1885 i Nustrup. Uddannelsen som arkitekt fik han dels på den tekniske skole i Eckernförde og dels på Kunstakademiets Arkitektskole i København. Før han i 1910 etablerede sig i Haderslev, havde han arbejdet på forskellige tegnestuer i Hannover, Kiel og Flensborg. Han blev hurtigt meget interesseret i hjemstavnstilen. Peder Gram var yderst produktiv. I sine 26 år som arkitekt har han udført tegninger til ca. 550 bygninger, heraf ca. 350 til bygninger i den nuværende Haderslev Kommune.

I trediverne blev han påvirket af funktionalismen, men han erindres dog mest for sine mange huse i hjemstavnstil og Bedre Byggeskik. Blandt Peder Grams mest markante bygninger kan nævnes præstegårdene i Vonsbæk, Øster Lindet og Haderslev,

skolerne i Hoptrup og Vedsted, Haderslev Banks hovedsæde på Nørregade i Haderslev samt tårn og spir på Gammel Haderslev Kirke.

I 1927 opførte han en kombineret bolig og tegnestue til sig selv, Klostervænget 1 i Haderslev. Facaden med de to store karnapper mod vest lå ud til Haderslev Dam. Husets høje kælder gav rum til tegnestue. Bygningen er opført i håndstrøgne sten og tækket med rød vingetegl. Ligesom Aakjærs hus er Grams hus også præget af både hjemstavnstil og Bedre Byggeskik med referencer til barokken, hvilket ses ved lysåbningen over hoveddøren samt på brynene over vinduesstikkene på første sal. Grams hus står velholdt og autentisk i det ydre. Indvendigt er der foretaget en del ændringer. Bygningen anvendes i dag som præstebolig for Haderslev Domsogns tyske sognepræst. På grund af de indvendige ændringer er fredning ikke mulig, men på grund af bygningens høje håndværksmæssige og arkitektoniske værdi, bør man fortsat tage vare på den. ■

Et eksempel på Grams arkitekturtegninger, en facade og et snit. Bemærk detaljerne ved dørene og trappen.

Sønderborg Havn 1600-1800

Af Christian Bo Bojesen

De to vigtigste erhverv i datidens Danmark - landbrug og søfart - var dengang (og måske som nu) afhængige af vejr og vind. Følgende lille tekstuddrag taler for sig selv om sejlads og tid, og det er blot i de indenrigske farvande. Tænk på de lange oversøiske sejladsler!

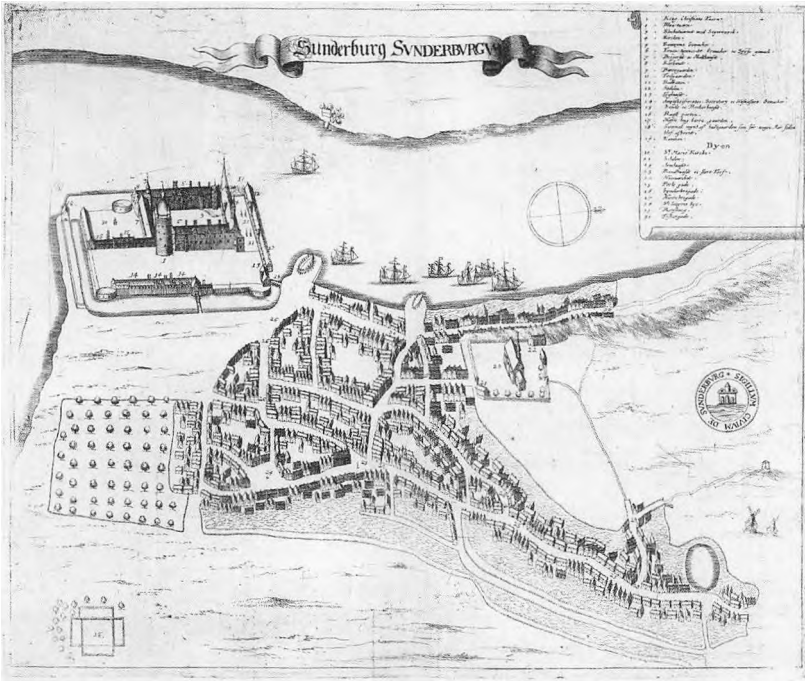
OM DENNES REJSE til København 1736. En lille Dagbog, ført af resid. Capellan Johannes Brandt i Lauensby over en Reise fra Als til København.

Uddrag: *“Søndag d. 21. juli ... Drog han i Guds Navn med sin Søn til Sønderborg ... og blev samme Dag velvillig optaget ombord af Skipper Peter Jysen. Han sammesteds, der afgik til København. Om Aftenen gik de under Seil ... Samme Aften kom de ikke ret langt, blot over mod Ærø. Mandag d. 22. juli ... kom de om Morgenens med den samme Vind til Langeland, men da Vinden henimod Middag blev Sydøst, maatte de langsomt seile over under ... Tirsdag d. 23. juli ... blev Vinden N.N.Ø. og det luftede temmeligt, derfor fik vi snart Femern paa høire og Laaland paa venstre Side. Ved Middagstid gik Vinden om i Ø. og tog af, tilsidst blev den imod Aften S. og det blev stille. Onsdag d. 24. juli ... var Vinden Ø., ogsaa havde vi Modvind; Skibet bevægedes og slændrede meget ... Op paa Eftermiddagen fik vi en temmelig god Vind V.N.V. og passerede Gedser paa Falster. Torsdag d. 25. juli ... vare vi om Morgenens med denne Vind passerede forbi Møen ... Fik vi*

Øie paa saamene Kjøbenh. og Frederiksberg, om Middagen seilede vi forbi Amager, hvor vi aldeles saae en By, førend vi naade til Saltholm, præsenterede Skaane sig for os, og vi kunde see Taarnene i Lund og Malmø. Kl. 2 kom vi ind paa Rheden ved Kjøbenh. I alt tog den rejse en lille uge”.

Den antikke historieskriver Plutarch tilskriver den romerske imperator og proconsul Gnaeus Pompeius Magnus citatet: *“Navigare necesse est - vivere non. Det er nødvendigt at sejle, ikke at leve”.* Gevinsten var høj, men sejlads og erhvervet til havs var risikofyldt og livsfarligt. Uhyggeligt mange søfolk i Sønderborg har ligesom i andre søfartsbyer mistet livet under udførelsen af deres erhverv. Et blik i alfabetisk fortegnelse over Sønderborgskippere/Sønderborg Skipperlaug giver en lang liste over forlis og drukneulykker både i indenrigske farvande og i de oversøiske. Det er skippere, styrmænd, matroser etc. Nogle er faldet overbord, og hele besætninger er gået tabt ved totalforlis. En del er døde i kolonierne (De Vestindiske Øer), og hver gang har Sønderborg været hårdt ramt.

De to kort/prospekter på næste side viser, at der mellem 1670 og 1770 ikke er sket de store ændringer i Sønderborg Havn. Slottet er siden middelalderen blevet landfast med Sønderborg, og begge broer ses tydeligt. Både kort og prospekt lægger for havnens vedkommende vægt på livlig skibstrafik.

Ovenfor: Sønderborg fra øst. Efter P.H. Resen: Atlas Danicus. Ca. 1670.
 Nedenfor: Sønderborg fra vest. Prospekt af J.G. Fridrich til E. Pontoppidan:
 Danske Atlas ca. 1770.

a. Slottet b. Raadhuseft. c. Grev Ahlefeldts Hotel. d. Kirken. e. Herregaarden. f. Væjermøllerne. g. Grøjmøllen. h. Høspitalet.

Sønderborg i det store billede

I 1600- og 1700-tallet var Danmark økonomisk set ikke en enhed, men opdelt i mikroøkonomiske enheder: By og opland. Det er vigtigt hele tiden at holde sig for øje, at Danmark var et periferiområde i Europa og, at det bærende erhverv i Danmark og Hertugdømmerne var landbruget. Om Sønderborg skrev Danckwerth midt i 1600-tallet: *“Der vokser omkring denne by alle slags godt korn, især byg og havre, i sådan mængde, at de i gode år kan udføre meget heraf og forsyne og bespise andre nærliggende steder hermed”*. I en dagbogsoptegnelse fra hertug Hans den Yngres svigersøn, som besøgte Sønderborg i 1624 står: *“Havet er her meget snævert ... Der kommer mange skibe fra fremmede lande dertil, fra England, Spanien (= De spanske Nederlande), Prøjsen, Nederlandene”*. I 1774 kommenterer præsten Johan Arndt Dyssel, i en beskrivelse af sin rejse til Als, Sønderborg således: *“Sønderborg er ikke smuk, men folkerig, har mange, men ingen anselige Huse. Gaderne ere umagelige og anlagte op og ned paa et Bjerg; men Havnen er fortræffelig, sikker og rummelig, aaben til begge Sider for Indløb og Udløb. Byen har stærk Skibsfart og eier efter Sigende over 100 Skibe, hvoriblandt mange store”*.

Disse beskrivelser over en periode giver et billede af Sønderborg med et frodigt opland og med en produktion, der har dannet grundlag for eksport af landbrugsvarer og sejlads. For Sønderborgs vedkommende var 112 skibe registreret østgående og 149 vestgående i perioden 1568-1657 i Øresundstoldregnskaberne. Men den trafik, som nævnes i dagbogsoptegnelsen, er et udmærket eksempel på

den søfart, som ikke kan ses i toldregnskaber og umiddelbart kan registreres. Ved at inddrage regnskabet over de eksotiske varer, som Christian 2. fik under sit fangenskab på Sønderborg Slot, kan udsagnet om, at der har været anløb af skibe med varer som krydderier, øl m.m. underbygges. Forsyningerne til den fangne konge blev varetaget af byens borgmester Anders Folkvardsen, som var købmand og byens største skatteyder med skat af 480 mark.

Søfarten i det indenrigske farvand var bestemt af kornmængden og efterspørgslen, som satte prisen både indenrigs og i Europa, men efterspørgslen i Europa var af den største betydning. Kornpriserne var i 1500- og 1600-tallet stigende, hvilket skyldtes prisrevolutionen i Europa som følge af opdagelserne i 1500-tallet. Landbrugsproduktionen i hele Europa kunne slet ikke følge med, og derfor begyndte kornpriserne at stige. Det nød Danmark som korn- og kvægproducerende land godt af.

I begyndelsen af 1600-tallet var nordtyske byer stadig et mål for trafikken fra Als og Sydfyn. Rostocks regnskaber fra 1635-1637 viser, at Lübeck og Rostock var vigtige nordtyske havnebyer for Sønderborg og Sydfyn, hvor Sønderborg dominerede blandt de danske hjemstedsbyer med godt 500 sejladser.

Toldtarifferne fra 1602-1664 for udførsel af varer fra Ærø giver sikkert et godt billede af de varer, der blev eksporteret fra vores område, og det billede har stort set ikke ændret sig siden ca. 1300. Der var hovedsageligt tale om landbrugsvarer, som blev toldsat: Okse, ko, kød, hest, får, svin, gås, høne, korn, ærter, æbler, smør,

honning, sild, torsk, aske, salt, humle, fjer og skind. I den forbindelse er det karakteristisk for den førte merkantilistiske politik, at staten lagde told på eksportvarer ud fra det synspunkt, at en stat skulle være selvforsynende og ikke importere varer.

Told blev betalt af alle købmænd af de varer, som blev ført bort fra stedet. Indførelstold brugtes ikke, og told blev i det hele taget i starten ikke brugt til at regulere handelen, men som indtægtskilde for kongemagten, hvor målet var at ophobe likvid kapital. Derfor var der import- og eksporttold mellem Sydfyn og Als, da Als og Ærø ikke tilhørte Kongeriget, men var en del af hertugdømmet Slesvig. F.eks. blev der i 1693 indført importtold på fremmede varer til Ærø på 1% af værdien. Ganske interessant, når man betragter den nære lokale handel, og det blev et incitament for ulovlige havne og smuglerier i det Sydfynske øhav. Under kongerne Christian 3. og Christian 4. ændredes politikken i retning af styrkelse af byerhvervene, og målet blev et lidt andet end kun indtægtsstyret skattepolitik.

I Dansk Søfarts Historie bd. 3 konkluderer Ole Feldbæk, at der i løbet af 1700-tallet opstod to vigtige maritime centre i Danmark med skibsfart og skibsbyggeri. Det ene lå i Dragør, og det andet var koncentreret i det østlige Slesvig omkring Aabenraa, Sønderborg, Flensborg og Ærø. Under Den Preussiske Syvårskrig 1756-1763 og under Den Amerikanske Uafhængighedskrig satte en ny højkonjunktur ind, og i Hertugdømmerne blev østkystbyerne præget af større dynamik, for søfart var østkystbyernes fundament for handel i Østersøområdet med f.eks. hør, tømmer, kalk, beg,

tjære og korn. Fælles for området var desuden kornhandelen på Norge, som i 1700-tallet fik stigende betydning for hele den danske skibsfart, men omkring 1800 blev de slesvigske byer udkonkurreret på denne handel, da landbruget i kongeriget øgede sin produktion og afsætning.

I 1779 blev 73% af skibsfarten på Sønderborg varetaget af byens egne skipper. Ved siden af den indenlandske sejlads havde Sønderborg også skibe, der sejlede på England og Portugal, og ofte kunne skibene være væk i flere år. En interessant oplysning er, at der i 1790 blev afskibet ti skibe med æbler til Rusland. I 1796 havde byen 61 skibe, og af disse var 41 på 20 læster. I 1806 var byens handelsflåde vokset til 136, men Englandskrigene ramte byen med tab af 40 skibe på søen, og ligesom under krigen i 1643 blev 44 af skibene fra Sønderborg beordret fjernet. De blev lagt i Nybøl Nor i håb om, at de undgik englændernes opmærksomhed. Virkningerne af krigen kan i 1818 aflæses i Sønderborgs magistrats ansøgning om lettelse i afgifter af skibsfragterne, idet skibsfarten lå underdrejet, og det var skipperne på de små skibe på fragten til København, der klagede. I perioden efter klagede magistraten over, at skibsbyggeriet lå brak.

Skibsbyggeri

Til skibsbyggeri har Sønderborg haft ressourcerne i form af træ fra skovene. Lige fra byggeriet af orlogsskibet 'Engelen' i 1510 var der blevet bygget skibe i Sønderborg. Skibe og specielt et stort orlogsskib er særdeles ressourcerelevende i træ. I 1526, efter Christian 2.'s afgang og under Frederik 1., skriver Danmarks Riges Råd atter til

købstæderne og Sønderborg, som sædvanligvis har bygget skibe, om skibsbyggeri. Christian 3. benyttede skibsværftet til udrustning af ti skibe i perioden 1534-1536.

I 1600-tallet byggedes der en del skibe:

- 1668: 3 skibe
- 1669: 7 skibe
- 1670: 9 skibe
- 1671: 10 skibe
- 1673: 3 skibe

Det fortsatte i 1700-tallet. I 1746 var 21 skibe bygget i byen, i 1761 29 ud af en flåde på 93 skibe, og i 1802 var billedet nogenlunde det samme. Men der foregik ikke kun skibsbyggeri i Sønderborg, for byen klagede over, at der blev bygget både og skuder ude på landet. Det har således været en meget omfattende virksomhed i forbindelse med skibsbyggeri med en underskov af leverandører, der har beskæftiget mange mennesker. Nøjagtigt hvor mange er ikke opgjort, men kirkebøger og andre arkiver giver oplysninger: Skibsbyggere, sejlmagere, rebslagere, takkelmestre, båds mænd, matroser m.m. - listen er lang.

Skibsbyggeriet i Sønderborg er hovedsageligt foregået ved Sønder- og Nørrebro. I første halvdel af 1800-tallet lå der tre værfter i Sønderborg. Det mest kendte af værfterne blev i 1757 bygget af Mathias Chr. Pechman, der i 1766 solgte det videre. Herefter gik det gennem en række ejere, indtil Hans Heinrich Hauschild købte værftet i 1843. Under hans navn var det kendt i årene frem. Værftet lå i enden af Havbogade/Søndergade.

Søndergade/Havbogade var aksen omkring skibsfart og skibsbyggeri i Sønderborg i tiden 1600-1800, idet den forbandt de to skibsbroer, og beboerne har hovedsageligt været tilknyttet skibsfart. I 1770 var der i alt 110 skippere og 44 matroser, som boede i eget hus i Sønderborg, og af disse boede 61 i Søndergade/Havbogade, og ca. 30% af byens ejendomme ejedes af personer tilknyttet søfart, hvilket er et meget højt tal. Måske det mest koncentrerede i en dansk provinsby. Illustrativt er billedet af døde mænd i Sønderborg i en periode på blot otte år 1782-1790, hvor 197 af 1.133 døde var skippere. Et meget højt procenttal, som viser søfartens betydning.

*Begyndelsen af Søndergade
ved Sønderborg Slot.*

Som tidligere nævnt leverede landbruget varerne, så Sønderborg var helt afhængig af sit opland til eksport og søfart, og det gav beskæftigelse og arbejdspladser. Som i København, hvor Holmen udviklede sig igennem tiden til at blive Danmarks største arbejdsplads, har skibsværfterne været meget store arbejdspladser. Næsten som i dag, når vi taler om store industrier med underleverandører. Mange byers og også Sønderborgs gadenavne som Brogade, Rebslagergade osv. minder i dag om denne aktivitet.

Skibsfart og sejlads

Den danske orlogsflåde, hvis fangarme nåede ud til de yderste egne i Kongeriget, fungerede som en institution, der var med til at holde sammen på staten og kongemagten. Sønderborgs flåde må have været af betydning, for under krigen 1643/44 pålagde kongen hertugen at skaffe skibene af vejen, for at de ikke skulle falde i fjendens hænder.

Christian 4.'s krige, hvor Jylland blev besat af de tyske kejserlige tropper, og Svenskekrigene fra 1657-1660 ramte Sydfyn og Sønderjylland hårdt. Under Danmarks krige, hvor orlogsflåden var stukket i søen, berørte det alle dele af landet, og det berørte naturligvis handel og søfart i Sønderborg, hvor handelen i de perioder kom til at ligge stille. Der kom tilbage- og fremrykninger i perioden 1672-92, hvor Sønder-

Foto: Forfatteren

derborg var udsat for brande, og oven i disse ulykker mistede byen 41 skibe i storme og ved algerisk sørøveri, og i Store Nordiske Krig snuppede svenske kapere en del skibe.

Mindre byer måtte i perioden tage til takke med den indenlandske handel, men det gav ved siden af den tætte lokale handel Sønderborg plads til handelsforbindelser med Gotland i slutningen af 1600-tallet og ind i 1700-tallet. Fra de gotlandske havne dvs. havnene uden for Visby var der en livlig skibsfart, som skipperne fra hertugdømmet Slesvig havde en stor andel i. Handelsvarerne var tjære, kalk og sten. I året 1703 viser toldprotokollerne således 342 afgang fra gotlandske havne. Omkring halvdel af skibene stammede fra hertugdømmet Slesvig, f.eks. fra Eckernførde, Femern, Flensborg, Haderslev, Marstal, Slesvig, Sønderborg og Aabenraa.

Udsigt over Alssund fra nord. I forgrunden Nørrebro samt bebyggelsen i Havbogade med Hauschildts skibsværft. Litografi efter forlæg tegnet af U. Baudissin i 1848.

I perioden efter 1730 fik Sønderborg og Flensborg efterhånden større flåder end de største flåder i kongerigets provinsbyer. Byggerierne i København medførte fra slutningen af 1720'erne en stor efterspørgsel efter tegl fra Sønderborgområdet, og det øgede naturligvis de sønderborgske skipperes omsætning.

Teglværkerne omkring Flensborg Fjord og Nybøl Nor havde selv en lille flåde til transport af tørv og fint sand. Ved siden af tegl var korn den vigtigste vare bl.a. til Holtenau med forsyninger til den danske fæstningsby Rendsborg. Tegl og mursten havde en dobbelt funktion, idet der både var tale om ballast og varer. I Sønderborg blev der bygget et par skibe om året i perioden efter 1720, og i starten af 1700 var Sønderborgs handelsflåde

på 73 skibe med 16 over 30 læster, og det afspejler hovedsageligt småskibsfart. En registrering af fartøjer i den slesvigske handelsflåde fra 1746 giver et samlet resultat på 357, hvor 74 var registreret i Sønderborg, og hertil kom fartøjerne fra Ærø. I 1770 så mønstret for skibsfarten ind og ud af Sønderborgs havn således ud: 173 ankomne og afgåede fartøjer. Af disse var 99 hjemmehørende i Sønderborg og 74 var udenlandske.

Igennem hele perioden vrirler det med forordninger, der præciserer, at handelen skal gå igennem Sønderborg i et forsøg på at stoppe den ulovlige handel, for der har været tale om et ukendt antal småskippere, der tog sig af søfarten i nærområdet. De to skibsbroer skulle der passes på, og en politianordning fra Christian 5. for

staden Sønderborg i 1698 viser, at skibsbroen ved Nørrebro ikke har været så stabil som ved Sønderbro:

“Skibsbroerne i Sønderborg, som er bygget med megen flid, skal holdes under opsyn. Når skibene om vinteren ligger ved kaj, må de ikke skade broerne. På Nørrebro må der ikke udskibes tømmer og brænde og lignende tung last. Det skal ske ved Sønderbro. Skibene må ikke kaste skidt i havnen af hensyn til forurening. Udenlandske købmænd eller skippere må ikke sælge til indbyggerne og indbyggerne ikke sælge okser, smør, honning o lig”.

Den nordborgske del af Als havde ved overenskomst i 1671 ud- og indskibningsret ved de færgelejer, der lå i deres område, og det kunne der ikke pilles ved. I 1688 foreslog rentemester Peter Brandt, at alle, som havde både på Als og Ærø og specielt i Købing (Nordborg), skulle have bopælspligt i Sønderborg. Skete dette ikke, skulle de behandles som fremmede ved toldstederne. Forslaget afspejler problemerne, for bønder og husmænd på Als havde egne både og sejlede og udskibede på egen hånd. I Gammelgård len var der 10 gallioter og 1 jagt, som sejlede fra Sebbelev og Fynshav med destinationer som Sjælland, Fyn, Lübeck, Kiel, Flensborg og Norge. Der blev i 1735 klaget over ulovlige havne i Sebbelev, Stevningnor og

Stegsvig, og dertil kom, at der som nævnt var oprettet selvstændigt toldsted i Nordborg, som var en regulær udfordring for Sønderborgs eneret. Det kan have været den transport af frugt og tegl, der var tale om i Det sydfynske Øhav. For senere i 1784 rettede de skippere, som ikke var medlemmer af skipperlavet i Sønderborg, en henvendelse til kong Christian 7. om en sag om betaling af ballast- og pælepenge, som gik til vedligeholdelse af havnefaciliteterne. Resultatet blev, at pengene skulle betales for hver rejse.

Købmænd og skibsredere

Handel og i særdeleshed fjernhandel krævede megen kapital, hvilket betød, at skibsredere og købmænd i begyndelsen af denne periode stort set var de samme. Købmændene i Sønderborg havde anpart i skibene, og ofte ejede nogle købmandsfamilier selv skibe, så købmænd og redere var

Købmandsgården, Perlegade 51. Perlegade var hovedindfaldsvejen fra Als. De ældste bevarede bygninger ligger i nordenden af Perlegade, da krigen i 1864 gik hårdt udover sydenden.

Jens Lydichsen var skjørmænd - næstformand - i Sønderborg Skipperlav fra 1674-79, og på Sønderborg Slot findes en fin lille malet glasrude med Jens Lydichsens skib Pluto fra 1664. Skipperlavet i Sønderborg har ud fra glasmaleriet lavet en model.

i samme stand. Men i 1660 dannede købmændene deres eget lav, og i 1681 rekonstrueredes Skipperlavet, så det kun omfattedes søens folk. I takt med den stadigt stigende selvforståelse i erhvervene blev der således behov for eget lav. Erhvervet har været overordentligt risikofyldt, men fortjenesten på handelen - ikke kun den oversøiske men også den indenlandske - har opvejet risikoen. Mange købmandsgårde i Sønderborg, som i andre provinsbyer, har afspejlet de store familiers betydning og placering i byen. I dag er der ikke mange købmandsgårde tilbage oven på bom-

bardementet i 1864, men de få, der står tilbage, giver et udmærket billede af placeringen og livet omkring en købmandsgård, der gav de rette forbindelsesveje for leveringsmuligheder både fra havnen og oplandet.

Der dukker i tiden 1600-1800 flere familier op som Jepsen, Gorissen, Kremer, m.v., der satte et stærkt aftryk på Sønderborg. Kremer var i 1537 byens rigeste mand og til sin død i 1563 byens borgmester. Han var én i en lang række af personer, der var beskæftiget med søfart og handel, der politisk fik stor indflydelse på Sønderborgs udvikling. ■

Grænselandskronik

Af Jørn Buch

Jørn Buch holder måned for måned øje med udviklingen i det sønderjyske/slesvigske grænseland og viderebringer historier fra grænselandets aviser. De forløbne måneder har bl.a. budt på kommunal- og regionsrådsvalg, debat om grænsekontrollen, larmende F-35 fly og tosprogede skilte på den sønderjyske motorvej. Grænselandskronikken er udtryk for forfatterens egne holdninger, der ikke nødvendigvis deles af Historisk Samfund for Sønderjylland.

Film om 1. Verdenskrig og Zeppelinbasen

På hundredeårsdagen for afslutningen af 1. Verdenskrig vil det den 11. november i år blive muligt at se en ny dansk spillefilm om 1. Verdenskrig. *I Krig og Kærlighed* hedder den og handler om en dansksindet soldat fra Als, som under krigen vender tilbage til hjemmet på Als, hvor en tysk officer i mellemtiden er flyttet ind. Den tyske officer sender den dansksindede soldat tilbage i krigen, han deserterer imidlertid og gemmer sig på loftet i hjemmet på Als.

Dele af historien kommer til at foregå på Zeppelinluftbasen i Tønder, som blev bombet af briterne i slutningen af krigen. Tønder Kommune havde oprindeligt støttet filmprojektet med 750.000 kr., da man regner med, at filmen vil fremme oplevelsesturismen, skriver Flensborg Avis, men nu vil Tønder Kommune yderligere betale 1,15 mio. kr., skriver JydskeVestkysten den 25. januar. Pengene skal bruges til reovering af de eksisterende rester af Zeppelinbasens bygninger og porte.

Dansk bureaukrati

Det tyske mindretals gymnasium i Aabenraa, DGN, fik i efteråret en ny rektor Jens Mittag, som selvfølgelig gerne ville flytte til sit nye arbejdssted. Men det har været lidt af en udfordring pga. mange forskellige danske regler, skriver Der Nordschleswiger den 20. januar 2018.

Familien fandt snart et hus i Aabenraa, som de gerne ville købe. Men kontrakten kunne ikke underskrives, før familien via Skat havde fået et CPR-nr. Skat blev derpå kontaktet. Men nu var problemet, at Jens Mittags kone stammer fra Venezuela, så derfor kontaktede familien det danske Justitsministerium, som sagde "ja" til, at de kunne købe et hus. Advokaten kunne så igen forberede kontrakten til huskøbet.

Imens søgte familien kommunen om opholdstilladelse for hele familien. Under denne proces viste det sig meget besværligt, ja næsten umuligt at komme telefonisk i kontakt med de danske myndigheder. Udover lange telefonkøer blev familien omstillet fra den ene medarbejder til den anden, da ingen tilsyneladende vidste, hvem der kunne give de korrekte svar. Og e-mails tog det ofte flere uger at få svar på.

Familiens bank ville ikke bevilge noget lån i huset, før rektor Jens Mittags kone havde fået et CPR-nr., men Skat ville ikke levere et CPR-nr., hvis familien ikke havde en underskrift fra banken! Catch 22!

Familien havde oprindeligt et billede af Danmark og danskerne som et

Det tosprogede Knivsbjergskilt blev i starten af januar 2018 sat op på E45-motorvejen mellem Haderslev og Aabenraa.

effektivt og ubureaukratisk folkefærd, men det modsatte har i praksis vist sig at gøre sig gældende! Det har været upersonligt og langsomt - ligesom mange danskere efterhånden oplever det!

Knivsbjerg/Knivsberg

I begyndelsen af det nye år kom der endelig tosprogede skilte op langs med motorvej E45, som henviser til det tyske mindretals mødested, der efter 1864 var det højeste punkt i Nordslesvig. Fra Knivsbjerg har man den smukkeste udsigt til Genner Bugt. Det skriver avisen Der Nordschleswiger den 5. januar 2018 og konstaterer, at der ud over Knivsbjerg også er kommet et skilt op for Brundlund Slot i Aabenraa og et tosproget

skilt for Frøslevlejren ved Padborg.

For det tyske mindretal har det især været positivt, at der endelig skiltes på både dansk og tysk, som et naturligt udtryk for, at der de facto befinder sig et tysk mindretal i regionen. Men kommer man kørende sydfra, er det svært at få øje på det tosprogede skilt for Knivsbjerg, da et træ står lige foran og gør det meget besværligt at læse skiltet.

Tyske boligkøbere

Der er en voldsom stigning i tyske købere af danske ejendomme nord for grænsen. Det viser sig især at være folk fra større tyske byer som Berlin, München og Frankfurt, skriver Flensborg Avis den 28. december 2017, som endvidere kan fortælle,

at man i 2018 regner med, at 35% af alle bolighandler vil gå til tyske købere.

Området omkring Bov-Padborg-Krusaa har haft mange ledige boliger, da man har mistet politi, toldere, DSB-folk o.a., hvis erhverv er forsvundet fra området. Tyske børnefamilier gør efter et boligkøb i Nordslesvig i høj grad brug af de tyske børnehave- og skoletilbud. Således tiltrækker mindretallet ofte udenlandske investeringer.

Hagekors og annonchezt mod mindretallet - "Stem dansk!"

Under valgkampen til kommuner og region i november blev der i Jydske-Vestkysten søndag den 12. november indrykket en annonce, hvor der blev advaret mod at stemme på det tyske mindretals parti SP, Slesvigsk Parti,

som blev omtalt som "det sleske parti". Videre stod der, at "fortidens stemme kalder, vær på vagt når falskheden gjalder. Stem dansk".

JydskeVestkystens chefredaktør Peter Orry har beklaget, at annoncen overhovedet er blevet bragt, og lovede, at en efterfølgende annonce ikke ville blive bragt. Men det er alligevel utroligt, at annoncen overhovedet er blevet bragt og endnu mere forstemmende, at den slags holdninger stadig eksisterer i det gule Danmark.

Ugen inden kunne avisen Der Nordschleswiger vise, at en valgplakat fra det tyske mindretal i Aabenraa var blevet overmalet bl.a. med et hagekors.

Den megen tale om grænselandet som model kommer på den måde til at lyde noget skinger. Det tyske

En valgplakat fra det tyske mindretal blev i forbindelse med Kommunal- og Regionsrådsvalget overmalet med et hagekors.

mindretal har svaret på annoncen i JydskeVestkysten med et muntert digt, men på hagekorset med en politianmeldelse.

Friserne i en særlig FUEN-gruppe

De nationale frisere, som samarbejder med det danske mindretal i Sydslesvig, har i mange år været medlem af FUEN, Den europæiske Mindretalsunion. Men nu danner de en særlig gruppe i FUEN sammen med en række andre europæiske mindretal, som heller ikke har noget moderland. De nationale frisere har dannet en gruppe i FUEN sammen med bl.a. ladinerne fra Schweiz, tatarerne fra Rusland, aromunerne fra Rumænien og ruthenerne fra Ukraine, skriver Flensborg Avis.

Æ Rummelpot

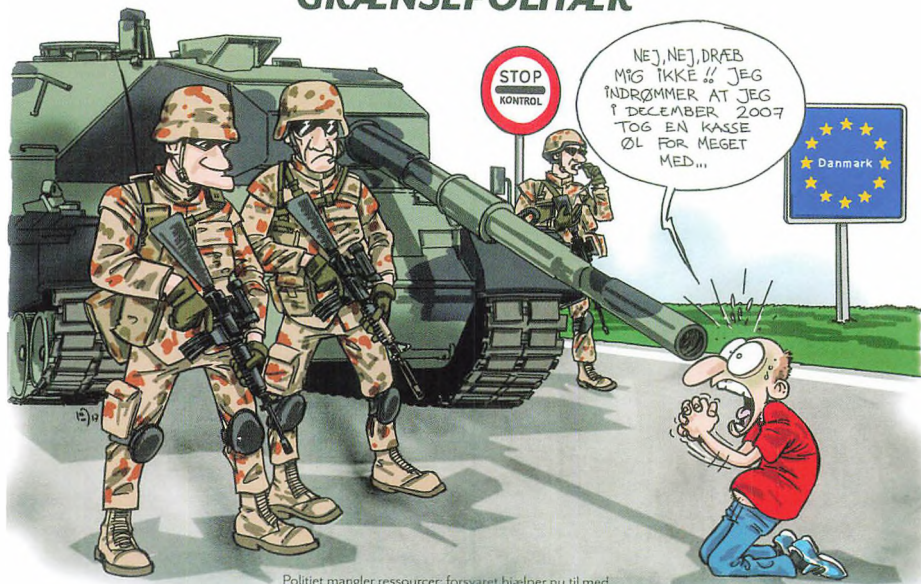
Julehæftet 'Æ Rummelpot' kunne i december gøre grin med de mange planer om militær ved den dansk-tyske grænse som et udtryk for en uremelig optrapning af grænsekontrollen i en situation, hvor politiet ikke har ressourcer nok til opgaven, skriver Der Nordschleswiger.

Minority Safepack

Den europæiske Mindretalsunion, FUEN, forsøger med et borgerinitiativ at få EU til at beskæftige sig med de nationale mindretals rettigheder, men det kræver 1 mio. underskrifter. FUEN har nu nået de 400.000 underskrifter og fik i november den slesvig-holstenske ministerpræsident Daniel Günthers støtte. Mindretallenes rettigheder vedrører også flertalsbefolkningen,

I november 2017 bragte Der Nordschleswiger en satiretegning fra 'Æ Rummelpot', hvor planerne om militær ved grænsen var kommet i fokus.

GRÆNSEPOLITÆR

Politiet mangler ressourcer: forsvaret hjælper nu til med patruljering ved den dansk-tyske grænse

Foto: Lars Salomonsen, Flensborg Avis.

Tilbygningen placeres i slottets østlige ende og skal rumme den nye indgang.

sagde han korrekt ifølge Flensborg Avis den 24. november 2017.

Det ville være skønt, om også den danske regering på samme måde vil udtrykke støtte til denne selvfølgelig demokratiske ret. Og har du skrevet under til støtte for Minority Safe-pack?

Gottorp slot får en tilbygning

Museet på Gottorp Slot mangler plads, og skal derfor udvides. Det kommer til at ske i form af en ny tilbygning til den gamle fredede hovedbygning fra begyndelsen af 1700-årene. Arkitekten til den nye tilbygning skal findes i 2018, men der er allerede bevilget over 32 mio. Euro til det nye byggeprojekt.

Udvalget for Regional Udvikling

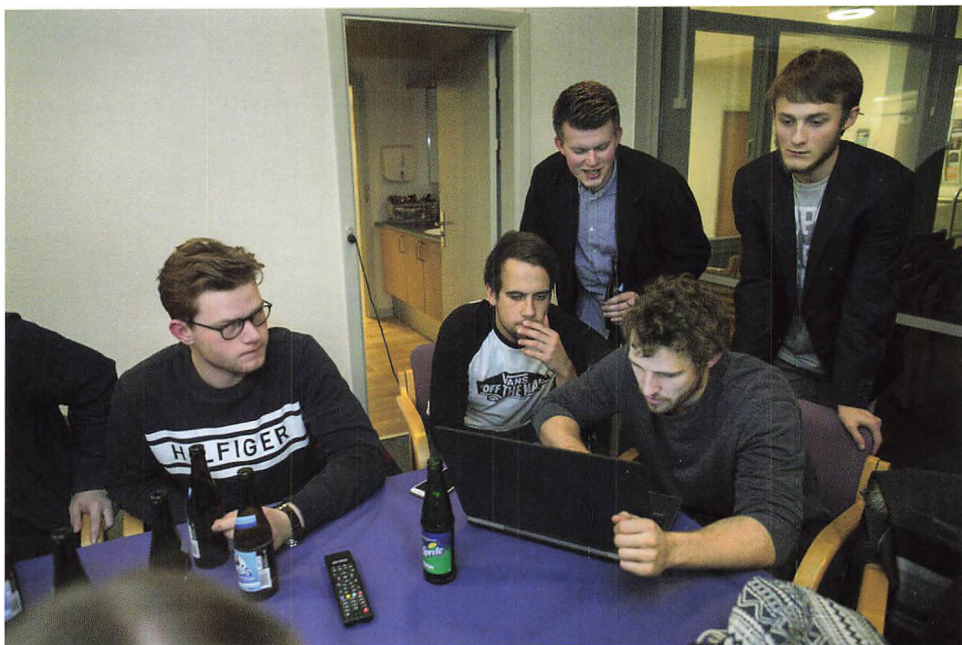
Med Regionsrådsvalget blev der også ændret på udvalgene. Således blev

Udvalget for Det Dansk-Tyske Samarbejde nedlagt, men dets arbejde bliver videreført af Udvalget for Regional Udvikling, fortæller Regionsrådsformand Stephanie Lose til Flensborg Avis. Det er for at opnå en mere sammenhængende opgaveportefølje, udtaler hun til avisen.

Gösta Toft fra Slesvigsk Parti, som ikke blev valgt til Regionsrådet, siger imidlertid, at han frygter, at det vil medføre mindre bevågenhed omkring det grænseoverskridende samarbejde. Ny formand for Udvalget for Regional Udvikling kommer fra Dansk Folkeparti.

Kommunal- og regionsvalget 2017

Det tyske mindretal fik et skuffende valg ved kommunal- og regionsrådsvalget, knap 10.000 stemmer ved kommunalvalgene og godt og vel 5.000 stemmer til Regionsrådet. Det

Valgafteften i Haus Nordschleswig.

betød, at partiet ikke blev repræsenteret i Regionsrådet, men fik 10 repræsentanter i de kommunale byråd. Allerbedst gik det i Sønderborg, hvor Stephan Kleinschmidt blev viceborgmester efter et formidabelt flot valg med næsten 5.000 personlige stemmer. Tillykke!

En af Stephan Kleinschmidts støtter var Jørgen Mads Clausen fra Danfoss, som havde blik for Kleinschmidts store kvaliteter som formidler af et grænseoverskridende samarbejde, skrev avisen JydskeVestkysten den 4. november 2017.

F-35 larmer

Det danske forsvar har bestilt 27 fly, som får base på Skrydstrup Flyveplads, som på moderne dansk åbenbart skal hedde Fighter Wing Skrydstrup - det er besluttet af de partier, som ellers er så nervøse for danskhe-

den! Men til forsvarsministerens og borgmesterens overraskelse så larmer de kommende F-35 fly for meget. Der blev derfor indkaldt til et borgermøde i Skrydstrup, hvor de berørte borgere endelig blev informerede - efter at beslutningen er taget, skriver JydskeVestkysten. Et godt eksempel på, hvordan demokratiet fungerer i Danmark.

Dansk-tyske kulturelle relationer

Kulturminister Mette Bock vil i de næste tre år satse på tættere kulturelle bånd mellem Danmark og Tyskland, skriver Flensborg Avis den 10. januar 2018. Målet er at etablere nye og langsigtede samarbejdsrelationer mellem de to lande og sikre synligheden i befolkningerne.

I den første fase vil man i forbindelse med markeringen af Det Europæiske Kulturår i 2018 sætte fokus på

det europæiske perspektiv i de dansk-tyske kulturelle relationer.

I den anden fase vil man fra dansk side forsøge at skabe større kunstnerisk fodfæste i de tyske delstater og fremme dansk kulturturisme på det tyske marked.

Krigshelvedet for DSK'erne i 1915

Den sorte dag ved Moulin hedder en ny lille bog fra Historisk Samfund for Sønderjylland, bl.a. omtalt af avisen *Der Nordschleswiger*. Bogen fortæller om kampene i Nordfrankrig den 6. juni 1915, hvor over 100 dansksindede soldater omkom i ét slag i nærheden af Aisne-floden, som man havde trukket sig tilbage til efter det store Marne-slag i september 1914.

Mindretallenes Hus

Der har i lang tid været en rasende debat i Flensborg Avis om etableringen af et Mindretallenes Hus. Avisen har helt korrekt fulgt intenst med og rapporteret om sagens udvikling. Så intenst, at det har fået nogen til at opsigge abonnementet, da man mente, at avisen skulle være solidarisk med det danske mindretals ledelse, som åbent og tydeligt har klokket i det.

Men nu er det slut. Flensborg Avis kunne den 10. januar meddele, at SSF's ledelse nu har skrottet planerne. Ikke fordi SSF ikke mente, at der var brug for Mindretallenes Hus, men fordi den danske regering ikke ville bidrage til projektet. Den slesvig-holstenske regering og den tyske for-

René Rasmussen og Martin Bo Nørregård med deres nye bogudgivelse 'Den sorte dag ved Moulin'.

bundsregering ville støtte, men ikke den danske regering eller folketinget.

Martin Henriksen, Dansk Folkeparti, udtalte til avisen, at han håbede, at SFF i fremtiden vil bruge sine kræfter på at varetage det danske sprog og vedligeholde forsamlingshuse i Sydslesvig. Tænk, hvis denne Martin Henriksen var prototypen på en dansker. Hans danskhed er i hvert fald ikke min opfattelse af at være dansk i år 2018!

Øko-eksporten stiger

Æg, mælk og gris tonser over grænsen, skriver Flensborg Avis den 18. januar 2018, da den danske eksport af økologiske varer er meget efterspurgt på det store tyske marked. Organisationen Landbrug og Fødevarer regner med, at den danske eksport frem mod 2020 vil stige til 3,5 milliarder danske kroner. I 2016 var den allerede på 2,4 milliarder danske kroner.

Tyskland og Sverige er de to store eksportmarkeder for danske økologiske landbrugsprodukter, skriver avisen. Tyskland aftog i 2016 39% af den samlede danske økologiske eksport, dvs. Tyskland virker som et hjemmemarked for de største danske andelselskaber som Arla og Danish Crown.

Ph.d.-projekt om Schwesing KZ-lejr
Museumsinspektør Jens-Christian Hansen fra Museerne i Brønderslev, har i november forsvaret sin ph.d.-afhandling om Schwesing-lejren ved Husum, skriver Flensborg Avis. Lejren blev oprettet i november 1944 for at grave tankspærringer, der skulle kunne imødegå en allieret invasion i Jylland eller langs med den tyske nordkyst. Der blev lavet seks udekommandoer fra Neuen-gamme, bl.a. Schwesing og Ladelund, som skulle sikre kysten og fastlandet fra Holland til den dansk-tyske grænse

Danske økologiske varer eksporteres i stigende grad til Tyskland.

*Brandhanen i
Koncentrationslejren
Husum-Schwesing er
en af de sidste
originale rester fra
lejren i Sydslesvig.*

Foto: Jens-Christian Hansen.

med tankspærringer på tværs af landegrænsen mellem Danmark og Tyskland. Afhandlingen beskriver primært KZ-lejren i Schwesing ud fra fangernes oplevelser og erindringer.

Grænsekontrollen forlænges - endnu engang

Der Nordschleswiger kunne i september meddele, at EU ikke ville acceptere en fornyelse af grænsekontrollen ved den dansk-tyske grænse. Men Udlændinge- og Integrationsministeriet kunne omvendt i oktober meddele, skriver bl.a. Flensborg Avis den 13. oktober, at den midlertidige grænsekontrol forlænges med yderligere et halvt år frem til den 12. maj 2018 pga. migrantsituationen og den alvorlige terrortrussel mod Danmark, som man udtrykte det.

Flensborgs overborgmester Simone Lange har tidligere givet udtryk for, at danske soldater ved grænsen er en

katastrofe. "Jeg er målløs", udtalte hun til Flensborg Avis.

Den meget vakse Mogens Terkildsen, som udover at være en fremtrædende speditør, bl.a. er en ivrig debattør i Flensborg Avis, har heri skrevet, at det var bedre, om politiet tjekkede de udenlandske lastbiler på vej ud af Danmark, da de ofte medbringer tyvekoster. Nu kan de uden videre køre ud af landet uden kontrol, men bliver kontrollerede, når de kører ind i Danmark uden last.

Morgenavisen Jyllands-Posten kunne allerede den 26. september meddele, at Danmark kunne gøre brug af den franske model for grænsekontrol ved at henvise til risikoen for terrorisme.

Sundhedsskadelige kosttilskud

Mange tyske firmaer reklamerer på dansk med kosttilskud, som af de danske myndigheder opfattes som

Inden Google og Apple kan begynde at bygge på deres grunde, udfører Museum Sønderjylland arkæologiske udgravninger. To af museets medarbejdere står her inde i et hus fra ældre jernalder. Stolpehullerne fra de tagbærende stolper, samt de væggrøfter, hvori husets vægplanker stod, er streget op med hvidt.

sundhedsskadelige, skriver Flensborg Avis den 1. november og giver som eksempel en reklame for slankepiller: Trænger du til at tabe dig, står der i annoncen, tab dig hurtigt med slankepiller, fortsætter annoncen.

Den danske Fødevarestyrelse advarer mod en række af de tyske produkter, som kan medføre alvorlige sygdomme og i nogle tilfælde dødsfald. Men man kan ikke gribe ind over for den slags produkter uden en fælles harmoniseret EU-lovgivning.

Google til Aabenraa

Aabenraa Kommune kan glæde sig

over, at Google har købt en stor grund i kommunen, tæt ved den grund som er købt af Apple. Google har dog ikke planer om at bygge på grunden foreløbig, skriver Jydske-Vestkysten den 18. november, hvori mod Apple snart går i gang med et byggeri af et stort datacenter.

Det er dejligt, at så mange af de moderne udenlandske giganter er villige til at investere i Danmark. Det understreger, at Danmark har et attraktivt erhvervs-klima, selv om der til tider lyder ganske andre toner fra visse fremtrædende politikere. Tillykke Aabenraa! ■

KOM OG VÆR MED I ET GRÆNSELØST FÆLLESSKAB

Vil du være med til at støtte danskheden i grænselandet?

Så bliv medlem i Grænseforeningen og deltag i spændende aktiviteter i din lokalforening. Du får også tilsendt Grænsen, et magasin om mindretal, sprog og kultur, der udkommer seks gange om året.

Meld dig ind via vores hjemmeside eller kontakt en lokalforeningsformand i dit område.

Aabenraa

Andreas Brandenhoff • a_brandenhoff45@hotmail.com • tlf. 7464 6502

Haderslev

Peter Popp Andersen • kapopp@outlook.dk • tlf. 7456 2277

Sønderborg

Kirsten Fanø Clausen • kifanoe@gmail.com • tlf. 6177 8515

Tønder

Marie Stamp • stamp.marie02@gmail.com • tlf. 2074 6088

Rødning - Vejen

Hans Harald Sørensen • hhs111@gmail.com • tlf. 5154 2075

Kolding og omegn

Henning Haugaard • haugaardkolding@mail.tele.dk • tlf. 7550 4339

www.graenseforeningen.dk

GRÆNSEFORENINGEN
FOR EN ÅBEN DANSKHED

Det er Grænseforeningens formål at støtte danskheden i grænselandet, særligt syd for grænsen, at udbrede kendskabet til grænselandets forhold samt at bevare og styrke dansk sprog og kultur.

Nye udstillinger på Kunstmuseet i Tønder

Af museumsassistent cand.mag. Lotte Tønder Gotthardsen

EFTER NEDTAGELSEN af den store udstilling *Henry Moore - Grænser til Norden* er Kunstmuseet i Tønder nu klar med nye spændende udstillinger.

I januar åbnede udstillingen *Per Kirkeby - Operabronzer* i Hal II, der viser en nystøbning af de fire store bronzerelieffer, som Per Kirkeby har lavet til Operahuset i København. De nystøbte bronzer er en gave fra A.P. Møller Fonden til det nye Naturhistoriske Nationalmuseum, der forventes at stå færdigt i 2021. På en forespørgsel fra A.P. Møller Fonden har Kunstmuseet i Tønder sagt ja til at huse bronzerne, indtil det nye Naturhistoriske Museum er klar til at modtage dem.

Bronzereliefferne måler hver 285 x 154 cm og hører til værker med et religiøst indhold, som Per Kirkeby arbejdede meget med efter en sygdomsperiode i 2000. Med til udstillingen har museet lånt to endnu større malerier med samme religiøse tematik fra Louisiana.

Udstillingen i Tønder er koordineret med Ribe Kunstmuseum, der viser udstillingen *Billedet, muren, figuren - Per Kirkeby* i Ribe. De to udstillinger fejrer på hver sin måde, at Per Kirkeby fylder 80 år i år.

Kunstmuseets Hal I byder på en skatkiste af værker fra museets egen samling af dansk modernisme fra ca. 1910-1960 med både by- og landskabsmalerier, interiørbilleder, por-

trætter og enkelte skulpturer.

Ellen og Knud Dalhoff Larsen Fondens egen fantastiske samling af dansk kunsthåndværk, herunder primært dansk værkstedskeramik, fra sidste halvdel af 1900-tallet kan ses i tre af museets atelier-rum. Fonden har langtidseponeret deres samling på Kunstmuseet i Tønder, og den vises for første gang nogensinde i sin helhed.

I Veksølundsalen præsenteres *Finland 100 - 4 x Finsk Kunstdesign*, værker som hidtil har været overset i den ellers gennemtærskede finske designhistorie. Udstillingen markerer fejringen af 100-året for Finlands selvstændighed i 2017 og viser keramisk skulptur af Mikael Schilkin, illustrerende keramik af Rut Bryk, kunstglas af Kaj Franck og skulpturel glas af Helena Tynell. Alle værkerne stammer fra den finske erhvervsmand Kyösti Kakkonens kæmpe samling af design og kunst.

Endelig viser udstillingen *Inspired by Henry Moore* eleverbejder fra forskellige undervisningsprojekter, der er støttet af Statens Kunstfonds Huskunstnerordning. Her har elever fra bl.a. Højer Designefterskole taget udgangspunkt i Henry Moore udstillingen i udarbejdelsen af egne værker.

Forhallen viser et udsnit af museets egen samling af den evigt aktuelle nordiske ekspressionist Svend Wiig Hansen. ■

Drøshes Hus*Til 1. aug. 2018*

'Kniplinger i Drøshes Hus'.

Fra 17. aug. 2018

'Håndarbejdets Fremme 90 år'.

Kulturhistorie Tønder*17. jun. - 2. apr 2018*

'Mangfoldighed - Verden i Tønder'.

Fra 22. jun. 2018

'Kniplingsstriik - NU!'

Kulturhistorie Aabenraa*2. apr. - 1. maj 2018*

'Drømmen om Afrika. Sønderjylland og de tyske kolonier'.

Kunstmuseet Brundlund Slot*1. maj - 4. mar. 2018*

'C.W. Eckersberg - Værker fra Kunstmuseet Brundlund Slot'.

27. aug. - 4. mar. 2018

'Sig det med blomster! O.D. Ottesen og den tve-tydige idyl'.

2. jun. - 4. nov. 2018

'The White House'.

17. nov.- 31. mar. 2019

'Gitte Kath's plakatkunst fra 1980'erne til 2015'.

Kunstmuseet i Tønder*14. okt. - 3. apr. 2018*

'Finland 100 - 4 X Finsk Kunstdesign'.

Fra 13. jan. 2018

'Per Kirkeby - Operabronzer'.

30. jun. - 1. nov. 2018

'Island Life i mol'.

24. nov. - 28. apr. 2019

'Sigurjón Ólafsson - mangfoldige former'.

Temaudstilling: Arkæologi Haderslev, Kulturhistorie Tønder og Kulturhistorie Aabenraa*okt. 2018 - 30. sep. 2019*

'Sønderjyderne i 1960'erne og 1970'erne'.

Bliv løbende opdateret på

Bagsiden om forsiden...

Flåden under de slesvigske krige

Af museumsinspektør René Rasmussen

Mens de danske landstyrker var fjenden numerisk underlegen i næsten alle faser af begge slesvigske krige, forholdt det sig anderledes på havet. Her herskede den danske flåde. Orlogsfartøjerne blokerede de nordtyske havne, og transportflåden gjorde det muligt hurtigt at flytte tropper mellem landsdelene. Flåden var forudsætningen for den mobile danske krigsførelse, som kompenserede for hærens beskedne størrelse ved til gengæld hurtigt at kunne koncentrere tropper ét sted. Kun på denne måde blev sejren ved Fredericia den 6. juli 1849 mulig. Samtidig betød mobiliteten, at fjenden hele tiden måtte frygte for sine forsyningslinjer eller for at blive faldet i ryggen. Orlogsskibene sikrede desuden hovedstaden og udgjorde en stærk koncentration af ildkraft, der kunne sættes ind ved kysterne. Kun ét nederlag led den danske flåde under treårskrigen. Det skete den 5. april 1849, da linjeskibet 'Christian den 8.' og fregatten 'Gefion' som et led i den danske offensiv trængte ind i fjorden ved Eckernförde,

hvor de kom i kamp med slesvig-holstenske strandbatterier. Pga. ugunstige vindforhold kunne skibene ikke manøvrere, og begge skibe gik tabt.

I 1864 var den danske flådes rolle helt tilsvarende. Den lille preussiske flåde var magtesløs. Til gengæld var østrigernes flåde den danske overlegen, men den befandt sig i Adriaterhavet, mange ugers sejlads borte. I maj 1864 kom det dog til et søslag, da en østrigsk eskadre forsøgte at sprænge den danske blokade af de tyske nordsøhavne. De to ganske små eskadrer på hhv. fem og tre skibe kom i kamp ved Helgoland den 10. maj 1864, men skønt østrigerne var i flertal, måtte de vige, og danskerne med fregatterne 'Niels Juel' og 'Jylland' beholdt valpladsen. Sejren fik dog ingen indflydelse på krigens resultat, og den preussiske overgang til Als den 28. juni 1864 viste, at skønt den danske flåde i panserskibet 'Rolf Krake' rådede over ét af de mest moderne krigsskibe i verden, så var der grænser for den danske flådes formåen. ■